

OB 500-LETNICI LUTHROVEGA NASTOPA NA DRŽAVNEM ZBORU V WORMSU

VINCENC RAJŠP

Slovenski znanstveni inštitut, Dunaj (v pokoju)
vincenc@rajsp.si

Prispevek povzema dognanja in poglede novejše nemške znanstvene literature o dogajanju na državnem zboru v Wormsu leta 1521, ki se je končalo z wormškim ediktom, s katerim je bila uveljavljena papeževa bula o ekskomunikaciji Luthra in obveza po izvršitvi predvidene kazni.

Ključne besede: wormški edikt, Friderik Modri, Karel V., Hieronim (Girolamo) Aleandro, Albrecht Brandenburški

On the 500th Anniversary of Luther's Appearance at the Diet of Worms

The paper summarizes the findings and views of recent German scientific literature on events at the Diet of Worms in 1521, which ended with the Edict of Worms, enforcing the papal bull on Luther's excommunication and the obligation to impose penalty.

Keywords: Edict of Worms, Frederick the Wise, Charles V., Girolamo Aleandro the elder, Albert of Brandenburg

Luthrov nastop na državnem zboru v Wormsu v navzočnosti cesarja pomeni zadnjo postajo in globoko prelomnico v primeru Luther *causa Lutheri* in pojmovanju *Roma locuta causa finita*. Osnovna zahteva tako rimske strani kot posledično cesarja je bila, da Luther prekliče nekaj manj kot polovico od 95 tez, ki jih je zapisal in objavil leta 1517, ter tistih, ki jih je zapisal v kasnejših spisih, med katerimi je bil najbolj na udaru spis *O babilonskemu ujetništvu Cerkve (De captivitate Babylonica ecclesiae)* iz leta 1520, v katerem je postavil pod vprašaj število sedmih zakramentov in obdržal le tri, krst, pokoro in obhajilo, proti koncu spisa pa le še dva, krst in obhajilo. Praktično pa je bila na državnem zboru

osrednja in najpomembnejša točka spora Luthrova trditev, da so se motili in se motijo tudi papeži in koncili.

Luthrova ločitev od papeža in posledično od katoliške Cerkve je potekala postopoma in jo je dokončno povzročila bula z grožnjo izobčenja (*Exsurge Domine = Vstani, Gospod*), ko je papeža proglasil za antikrista; dotlej je v direktnih pismih, naslovljenih na papeža, nastopal proti rimski kuriji in papeževim svetovalcem, ne pa tudi potu samemu papežu. Bula je od Luthra zahtevala, da v šestdesetih dneh prekliče 41 za Rim spornih trditev, čeprav med njimi niso bile izrecno označene heretične; v kolikor tega ne stori, je bula grozila z izobčenjem iz Cerkve. Razglasitev Luthrovih spisov za krivoverske je delovala predvsem prek Karla V. Tako so univerze pod njegovo direktno oblastjo leta 1520 zažigale Luthrove spise: 17. oktobra v Lüttichu in 28. oktobra v Löwenu, sežigali pa so jih še 12. novembra v volilni škofiji Kölnu ter 29. novembra v volilni škofiji Mainzu. (Schilling 2017, 207) V odgovor na sežig Luthrovih knjig so knjige nasprotnikov sežigali tudi Luthrovi pristaši v Wittenbergu. V obeh primerih so sežigali knjige »sovražnika«. Ena takšnih grmad je gorela v Wittenbergu 10. decembra 1520, na kateri so gorele cerkvenopravne (kanonsko pravo) knjige ter knjige in teološki spisi, predvsem taki, ki so utemeljevali papežev monopol razlage *Svetege pisma*, Luther pa je pred vsemi vrgel v ogenj bulo z grožnjo izobčenja. Če je zažig organiziral sam Luther, ni čisto gotovo, vsekakor pa je na dogodek z oglasom na vratih župnijske cerkve vabil Filip Melanchthon. (Roper 2016, 219)

Dogajanje v zvezi z Luthrom je doživljalo izredno zanimanje, najprej v nemško govorečih deželah, kjer so tiskarji z letaki (nem. *Flugschriften*) ter sprotnimi natisi in ponatisi Luthrovih spisov seznanjali občinstvo. Višek je dogajanje doživelo z nastopom Martina Luthra na državnem zboru 17. in 18. aprila 1521 v mestu Worms, približno 60 km jugozahodno od Frankfurta in približno 800 km od Ljubljane.

Glavni junaki tega dogodka so bili Martin Luther, cesar Karel V., saški volilni knez Friderik Modri, mainški volilni nadškof ter nadškof Magdeburga Albert Brandenburški in papežev legat Hieronim (Hieronimus, Giorolamo) Aleandro.

Martin Luther v Wormsu

Stik s cesarjem je Luthar skušal vzpostaviti v začetku leta 1521. Leto prej, avgusta 1520, je sporazumno s saškim dvorom izdal spis, ki se je širil kot letak, z naslovom *Erbieten* v nemščini, *Oblatio* v latinščini, po slovensko »ponudba«, v katerem je cesarju izrazil pripravljenost, da opraviči očitane mu sporne člene, vendar je poudaril, da je bil v zadnjih treh letih neprestano preganjan in da o njem govorijo samo slabo. Obenem se je opravičeval, da je včasih pisal prestrogo ali žaljivo. Glede samega bistva pa je ostal trden in je sporočil, da se kot pokoren sin svete krščanske Cerkve pusti prepričati le z argumenti, ki temeljijo na *Svetem pismu*. Tekst, ki je bil napisan v latinščini (za vladarja, ki ni znal nemško) in v nemščini, je dal tudi nemudoma natisniti. V začetku januarja 1521 je Luther poslal ta »spravljivi« spis cesarju skupaj z osebnim pismom, vendar slednji tega ni prebral, temveč je pismo raztrgal. (Schilling 2017, 211) Kljub temu je, ne brez intenzivnih pogajanj, cesar 6. marca Luthru izdal poziv (nem. *Zitation*) na zagovor na državnem zboru in mu zagotovil – kljub pojmovanju kurije, da gre za pravnomočno obsojenega krivoverca – zaščito na poti tja in nazaj (nem. *freies und sicheres Geleit*) (Schilling 2017, 209).

Prenos poziva in zaščita na poti sta bila poverjena državnemu glasniku (Reichsherold) Kasparju Sturmju, ki je cesarjev mandat Luthru izročil 29. marca (Reinhardt 2016, 172). Na pot se je slednji pod varstvom državnega glasnika odpravil 2. aprila. Odprto kočijo za potovanje mu je posodil zlatar Christian Döring iz Wittenberga, mestni svet mu je daroval 20 goldinarjev ter pregrinjalo za kočijo za primer dežja, prijatelj Johannes Lang pa je primaknil še en goldinar. (Roper 2016, 229) Univerza v Wittenbergu in magistrat sta finančno podprla Luthrovo pot v Worms kot »službeno pot« za zastopanje »raziskovalnih izsledkov« pred najvišjo institucijo države – državnim zborom. V skladu s pravili eremitskega avguštinskega reda (Ordo Eremitarum Sancti Augustini) ga je spremljal sobrat Johann Petzensteiner, ki mu pa »v svoji preprostosti« ni bil vedno ravno v korist. Pomemben sopotnik je bil Nikolaus von Amsdorff, profesor na wittenberški teološki fakulteti. Pri uvelja-

vljanju nove Cerkve je imel kasneje pomembno vlogo, bil je prvi protestantski škof v škofiji Naumburg (1542–1546), ki ga je posvetil Luther (nem. *ordiniert und eingeweiht*), imenoval pa ga je saški knez Johann Friedrich. (Brunner 1961, 60) Med sopotniki sta bila še jurist, humanist in teolog, profesor univerze v Erfurtu Justus Jonas, ki je po vrnitvi iz Wormsa prestopil na univerzo v Wittenbergu in postal ena osrednjih osebnosti nadaljnjega razvoja reformacije, ter Petrus Suawe kot zastopnik študentov (kasneje je bil luteranski teolog, ki je stopil v diplomatsko službo Danske). V Wormsu pa sta Luthru ob strani stala še Jurij (Georg) Spalatin, spovednik, glavni zaupnik in svetovalec kneza Friderika Modrega, ter Hieronymus Schurf, knezov pravni svetovalec, profesor na univerzi v Wittenbergu. Njega je knez določil za Luthrovega odvvetnika na državnem zboru, kljub temu da se Schurf z Luthrom ni strinjal glede sežiga knjig kanonskega prava. Na svoji poti je bil Luther v številnih mestih deležen navdušenega sprejema. Najslavnejši je bil na univerzi v Erfurtu, kjer ga je sprejelo 40 konjenikov, tam je pridigal v nabito polni cerkvi. Sprejem je pojmoval kot sprejem Kristusa na cvetno nedeljo v Jeruzalemu; kljub varnostnim zagotovilom Luthru namreč ni moglo biti jasno, kaj ga na poti ali v Wormsu še čaka. Svojo pot je gledal kot odrešilno zgodovinsko nalogo, zato je tudi v vsaki nevšečnosti videl delo nasprotne sovražne sile, hudiča. (Schilling 2017, 216)

Tudi v Wormsu ga je ob prihodu pričakala velika množica. Prispel je v torek, 16. aprila, nastanjen pa je bil – na zahtevo saškega kneza – v prostorih njihove delegacije. Aleandro si je namreč prizadeval, da bi stanoval v habsburškem predelu in bil s tem ločen od saškega kneza in njegovih svetovalcev.

Luther je nastopil v sredo, 17. aprila, ob štirih popoldne. Pričakoval je, da se bo zagovarjal, vendar je scenarij predvidel samo preklic. Cesarjev zastopnik Johann von der Ecken ga je vprašal, če so prisotne knjige njegove in po potrditvi zahteval preklic. Na zahtevo Luthrovega saškega zastopnika Hieronima Schurfa, je Ecken moral posamično naštetih naslovo spisov. Luther je knjige priznal kot svoje, glede preklica pa je zaprosil za premislek, ker to zadeva »božjo besedo, ki je največja stvar na zemlji in v nebesih (sach betreff gottes wort, das das allerhochste ding

in himmel und auf erden sei)«. Sam se tudi noče izpostaviti nevarnosti Kristusove obsodbe, ko je rekel »kdor se sramuje mene na zemlji, tega se bom jaz sramoval pred mojim nebeškim očetom in angeli (der gesagt hat: wer sich mein schemt auf erden, des werd ich mich schemen vor meinem himmlischen vatter und seinen engeln)«. Po kratkem posvetu je bil Luthru »samo po cesarjevi prizanesljivosti« dovoljen premislek do naslednjega dne. Vsekakor je na obeh straneh zavladalo razočaranje, tudi pri knezu Frideriku, ki je Luthra tokrat prvič videl. Zadovoljen je bil le papežev odposlanec Aleander, saj je bil na vidiku njegov uspeh. Medtem pa nastop pri Luthru ni povzročil malodušja. Prvo pismo, ki ga je po zaslisanju napisal, je bilo naslovljeno na Johannesesa Cuspiniana, humanista, profesorja na dunajski univerzi in diplomata cesarja Maksimilijana, kjer ga prosi, da ga sprejme v svoj krog in dodal, »da glede Kristusove milosti ne bo vzel nazaj nobene črke«.

Luthrov nastop naslednji dan, v četrtek, 18. aprila, je izpadel čisto drugače. Govoril je najprej v nemščini, nato pa zaradi cesarja in papeževga legata Aleandra, ki nista razumela nemško, povedano ponovil še v latinščini. Knjige je razdelil v tri skupine. V prvo je uvrstil pridige in razlage *Svetega pisma*, ki jim, kot je menil, tudi njegovi nasprotniki ne oporekajo, zato preklic ni potreben. Isto je menil za drugo skupino, kamor je uvrstil spise, ki kritizirajo Rim, pri čemer je spretno vključil gravamina – pritožbe (*Gravamina nationis germanicae*). Tako bi, po njegovem, lahko bila sporna le tretja skupina knjig, v katerih razpravlja o Kristusovem nauku. Glede tega pa bi se pustil prepričati le z evangelijski in spisi prerokov (»[sich] mit ewangelischen und profetischen schriften uberwinden [zu lassen]«). In če mu bodo zmote dokazane na osnovi *Biblije*, je pripravljen vse preklicati in bo prvi, ki bo vrgel svoje knjige v ogenj. Orator Ecken mu je odgovoril, da ponavlja herezijo, ki so jo že obsodili koncili, predvsem koncil v Konstanci z obsodbo Jana Husa. Na to je Luther odgovoril, da ne verjame ne papežu ne koncilom, ker so se ti v preteklosti dokazljivo motili in bili v protislovju sami s seboj. Sam se pusti prepričati le s *Svetim pismom*, na katerem temelji njegovo prepričanje. Prav tako je tudi njegova vest ujeta v božji besedi, zaradi česar niti ne more niti je pripravljen preklicati, ker je ravnati proti vesti težavno,

spravlja v nesrečo in je nevarno. »Bog mi pomagaj! Amen!« (»überwunden durch die schriften, so von mir gefurt und gefangen im gewissen an dem wort gottes, derhalben ich nicht mag noch will widerrufen, weil wider das gewissen zu handeln beschwerlich, unheilsam und ferlich ist. Gott helf mir! Amen!«). (Schilling 2017, 225)

Ker preklica ni bilo, je lahko sledilo le še državno izobčenje (nem. *Reichsbann*). Kljub temu je Luthrov govor na cesarja Karla napravil globok vtis, tako da je tudi sam, brez sodelovanja svetovalcev, napisal svojo, sicer popolnoma drugače utemeljeno, vendar osebno versko izpoved, ki jo je orator prebral pred državnim zborom naslednji dan 19. aprila. Tako reformator Luther kot cesar Karel sta bila prepričana, da je Bog na njuni strani. Vendar je posledično Luthrov govor postal ključni tekst protestantizma, medtem ko je ostal Karlov tekst zasebne private narave in ni imel vpliva na nadaljnjo reformo Cerkve. Vsekakor je bila Karlova verska izpoved osebna, korenine njegove vernosti so izhajale iz Erazma Rotterdamskega in nizozemske *Devotio moderna*, ki mu jo je posredoval vzgojitelj Adrian iz Utrechta, kasnejši papež Hadrijan. (Schilling 2017, 227–28)

Na stanove je tudi Karlova osebna verska izpoved naredila globok vtis, kljub temu pa se niso bili pripravljene podrediti obsodbi Rima, s katero je Luther izgubil tudi državljske pravice. Zahtevali so sklic posebnega odbora državnega zbora, kar je bilo po poslovniku možno, da bi ta zadevo še enkrat pretehtal in našel za obe strani sprejemljivo rešitev. V ponedeljek, 22. aprila, je cesar privolil k sklicu odbora, vendar zahteval, da mora ta v treh dneh doseči Luthrov preklic. Pred odbor je bil Luther vabljen v sredo, 24. aprila, zjutraj. Sestavljali so ga: volilni škof iz Trierja in volilni knez kneževine Brandenburg za kurijo volilnih knezov, knez Jurij saški (Georg von Sachsen) ter škofa iz Augsburga in Brandenburga za drugo kurijo knezov, mojster Nemškega viteškega reda in grof Georg von Wertheim za državne grofe in državne opate ter poslanca mesta Straßburg Hans Bock in mesta Augsburg Konrad Peutinger za mestno kurijo. Vendar odbor Luthra ni prepričal k preklicu, niti potem, ko mu je trierski škof, sam reformator škofije, ki ni bil ne na Karlovi ne na Luthrovi strani, predlagal, naj sam predlaga pot za rešitev, da ne

bo prišlo do državnega izobčenja. Luther ni preklical, zato je cesar ugotovil, da je primoran izreči državno izobčenje. Nato je Luther prejel odpustnico z zagotovilom svobodnega povratka, vrniti se je moral v enaindvajsetih dneh. Iz Wormsa je odpotoval v petek, 26. aprila. Tako je bila izdelava prekletstvenega edikta (nem. *Verdammungsedikt*) samo še birokratska zadeva, vendar tudi to ni teklo brez zaznavnih značilnosti. (Schilling 2017, 234) Čeprav je bila izdelava teksta poverjena papeškemu poslaniku Aleandru že pred tedni, so redakcijski posegi izdajo zavlekli, tako da ga je Karel izdal 8. maja, pred državnim zborom je bil prebran 24. maja, 26. maja pa ga je Karel končno podpisal, s tem pa je bilo Luthru dano na razpolago tudi dovolj časa za varen povratek.

Odlok, ki je znan kot wormški edikt (nem. *Wormser Edikt*), ni izšel kot sklep državnega zbora – knez Friderik je namreč odpotoval, predno je bil prebran –, temveč kot odlok vladarjeve suverenosti. Vendar edikt, državno izobčenje Luthra, velikemu delu stanov ni bil po volji, očitali so mu pravne pomanjkljivosti. Med sklepe državnega zbora (nem. *Reichsabschiede*) je bil uvrščen šele na državnem zboru v Nürnbergu, leta 1524. Vendar tudi to ni zadovoljilo Luthrovi reformaciji naklonjenih stanov. Dve leti kasneje, v državnem zboru v Speyerju, je Ferdinand, ki je zastopal brata cesarja Karla V, pristal na zahtevo stanov, da izvajajo edikt tako, kot lahko to zagovarjajo pred Bogom in cesarjem. Na državnem zboru v Speyerju leta 1529 so še enkrat potrdili veljavnost edikta, proti čemur je protestirala manjšina v državnem zboru, šest knezov in grofov ter 14 zastopnikov državnih mest, beseda pa se je nato uveljavila kot oznaka za novo vero – protestantizem. (»Wormser Edikt« s. d.)

Vendar sam edikt ni imel nikakršnega vpliva na Luthrov povratek, ki je bil prekinjen 11. maja s spektakularno ugrabitvijo in z Luthrovim izginotjem. To se je zgodilo v popolni tajnosti, nihče ni vedel, če je Luther živ ali ne, čeprav so bile močne domneve, da je zapustil državo. Vsekakor je bilo ob podpisu edikta cesarju Karlu jasno, da lahko sežge le Luthrove knjige, medtem ko njegovega življenja ne ogroža. Kot domnevajo danes, je prišlo med vlado in saškim knezom celo do sporazuma ali vsaj tihega dogovora, da preprečijo najhujše. Saški knez Friderik Modri edikta uradno tudi ni nikdar prejel, tako da za njegovo kneževino ni ve-

ljal, in kot so pisali, »tam kjer je krivoverec bival, edikt ni imel veljave«. (Schilling 2017, 235)

Prihodnost in daljnosežne posledice Luthrovega nastopa niso mogle biti predvidljive, saj ni bilo jasno niti to, kdo je zmagal in kdo izgubil. In šlo je za zmago! V dogodek na državnem zboru v Wormsu je bilo namreč vložena veliko kapitala, takrat vidnega in še več nevidnega v ozadju. Na dogajanje na državnem zboru je vplivalo veliko dejavnikov, ki se dotlej ob kakem dogodku še nikdar niso združili v taki meri. Velik pomen je imel tisk, ki ni le poročal, temveč ustvarjal odločujoče javno mnenje. Pomembno vlogo sta igrala zgodovina in humanizem, s svojimi pogledi v preteklost, ki pa so ustvarjali sedanjost in bodočnost. In pomembne so bile seveda osebnosti, ki so bile vpletene v proces odločanja.

Friderik Modri (Friedrich III. ali Friedrich der Weise von Sachsen, r. 1463, u. 1525, 1486–1525 volilni knez)

Knez Friderik je bil zelo pobožen mož, dnevno je prisostvoval mašam, častil relikvije, njegova največja dragocenost pa je bila zbirka okrog 19.000 relikvij, kar je v tedanji protivrednosti pomenilo dva milijona let odpustkov. Kljub temu se je za njegovo najboljšo naložbo izkazala ustanovitev univerze v Wittenbergu leta 1502, tedaj moderne humanistično-renesančne univerze, ki je z reformacijo postala ena najbolj znanih univerz širom Evrope.

Prav univerza v Wittenbergu in Friderikov odličen političen ugled v cesarstvu sta omogočila zaščito Luthra in njegov nastop na državnem zboru v Wormsu. Velik ugled je užival tudi zunaj cesarstva, saj ga je celo papež Leon X. nagovarjal, da bi po smrti cesarja Maksimilijana I. kandidiral za bodočega cesarja, kar je odklonil in dal podporo Habsburžanu, španskemu kralju Karlu, ter ga nato brez podkupnine tudi volil. Sestavil je tudi volilno listino (nem. *Wahlkapitulation*) z zahtevami volilnih knezov, ki jo je izvoljeni kralj Karel podpisal.

Luthrovih 95 tez, ki jih je izzvalo prodajanje odpustkov, je bilo le navidezno v nasprotju s Friderikovo navezanostjo na relikvije, saj so predstavljale upor proti magdeburškemu in mainškemu nadškofu Albrechtu iz družine Hohenzollern, ki je izmaknil magdeburški škofijski sedež Friderikovi družini Wetincev (Wettiner). Prodaja odpustkov je pomeni-

la hudo konkurenco Frideriku, ker je bil tudi Albrecht strasten zbiratelj relikvij. Predvsem pa je Friderik odločno zavračal obtoževanje Luthra kot krivoverca zaradi univerze, saj bi profesor »krivoverec« za univerzo predstavljal velik udarec. Tako je bil Luther pri svojem verskem delu deležen zaščite volilnega kneza Friderika predvsem zaradi ugleda univerze in ne zaradi uvajanja verske reformacije. Pri vsakem Luthrovem odhodu na zagovore izven dežele mu je knez nudil popolno varstvo. Vendar se osebno z Luthrom ni srečeval, prvič ga je videl na državnem zboru v Wormsu.

Tako kot številni knezi je bil tudi Friderik prepričan, da se Luther bori za pravično stvar v smislu starih *gravamina*. Z vidika univerze je bilo za Friderika pomembno, da je Luther na »nacionalni« podlagi na svojo stran pridobil tudi številne nemške humaniste, ki so polemizirali z italijanskimi. Zlasti pomemben je bil Ulrich von Hutten, ki je bil pred tem v službi mainškega nadškofa Albrechta. Prav tako Frideriku tudi ni bilo neljubo, ko je Luther v nemških pridigah proti »papeškemu zatamnjevanju božje besede« na svojo stran pridobival tudi versko občinstvo. (Reinhardt 2016, 92)

Friderikova zaščita Luthra pa je povzročala nelagodje tudi papežu, ki si je prizadeval za dober odnos s knezom, že iz političnih razlogov. Zato je Luthrov zasliševalec v palači Fuggerjev v Augsburgu, kardinal Tomaž Cajetan, prejel papeževo navodilo, da ga, če Luther prekliče svoje trditve, oprosti vsakršnih negativnih posledic, v nasprotnem primeru pa je bil pooblaščen, da Luthra privede v Rim. Friderikov odgovor na zahtevo po izročitvi pa je bila njegova zahteva, da je proces dopusten le pred nemškim sodiščem, in od Cajetana je zahteval zagotovilo, da Luther ne bo v nobenem primeru odveden v Rim, nakar je papež Cajetanu tudi glede tega pustil proste roke. (Reinhardt 2016, 95–96)

To stališče je Friderik neomajno zagovarjal po izidu papeževe bule (grožnje z izobčenjem). Po kronanju v Aachnu 23. oktobra 1520 so stekle priprave za državni zbor. Ta državni zbor je prekašal običajne, ker je bil prvi, na katerem bo sodeloval novoizvoljeni kralj-cesar. Pomembne pa so bile tudi priprave, saj so bili na kronanju navzoči volilni knezi, od njih pa ni bil odvisen le dnevni red, temveč tudi uspeh državnega zbo-

ra. Friderik Modri, ki je užival velik ugled tako pri volilnih knezih kot tudi pri Karlu, je poseben pomen pripisoval zadevi Luther, ki sicer za državni zbor ni bila predvidena. Po nasvetu svojega spovednika in najvplivnejšega svetovalca Jurija Spalatina ter kanclerja Gregorja Brücka se je odločil, da bo nepopustljivo branil wittenberškega profesorja, ki ga je, kot sta menila svetovalca, kurija krivično obsodila. Njegova obramba je šla v smeri, da Luthru omogoči zagovor na državnem zboru. S tem pa je zadeva Luther *causa Lutheri* postala visokopolitična državna zadeva, zato tudi ni nerazumljivo, da zagovora ni bilo preprosto doseči. Kljub skrajnim Friderikovim prizadevanjem odločitev, da bo Luther lahko nastopil, ni bila sprejeta niti še do otvoritve državnega zbora 27. januarja 1521. Bulo *Decet Romanum Pontificem* (*Bi moral papež*), datirano s 3. januarjem 1521, s katero je bil Luther kot krivoverec, »ki je zapeljan od hudiča razsajal po Nemčiji«, ekskomuniciran, je cesar prejel 18. januarja, kar je zanj pomenilo še dodatno oviro za pristanek. Kljub temu Friderik ni klonil in je končno, tudi s podporo stanov, prodrl z zahtevo, da je Luthru potrebno omogočiti zagovor na državnem zboru. Po sprejetem wormškem ediktu, s katerim je bil Luther tudi državno izobčen, se je seveda lahko postavljalo vprašanje, ali je bil Friderik Modri zmagovalec ali premaganec? Nedvomno je bil velik zmagovalec, ker je izvedbo Luthrove cerkvene ekskomunikacije v državi prenesel s področja »avtomatičnosti« na najvišjo politično instanco, državni zbor, in na polje političnih svoboščin, kot so jih pojmovali državni stanovi. Da je bil Luther, kljub temu, da je bil v Rimu že obsojen krivoverstva in izobčen, zaslišan na državnem zboru, je bil sploh prvi takšen primer. Zmagal je tudi v zahtevi, da lahko dokončno sodbo državljanu cesarstva izreče le domača instanca. Temu načelu se, na primer, ni uprl niti državni kancler, mainški nadškof Albrecht. Nedvomno je na prvi pogled izgledalo, kot da je bil knez Friderik poražen, saj ni uspel preprečiti Luthrovega državnega izobčenja, kar pa tudi poraz ni bil, saj mu je uspelo preprečiti, da bi Luther zaradi tega trpel negativne posledice, preprečil pa je tudi razglasitev wormškega edikta v svoji kneževini.

Karel V., cesar (r. 1500 v Gentu, Burgundska Nizozemska, u. 1558 v Cuacos de Yuste, Španija).

Bil je sin španskega kneza Burgundije Filipa I., tako kot njegov brat Ferdinand (r. 1503 v Alcalá de Henares v Španiji, u. 1564 na Dunaju) vnuk cesarja Maksimilijana I. Leta 1516 je postal prvi kralj Španije, leta 1519 pa je po starem očetu cesarju Maksimiljanu I. nastopil dediščino avstrijskih dežel (*Erzherzogtum Österreich*), 28. junija 1519 so ga volilni knezi v Frankfurtu v njegovi odsotnosti izvolili za kralja (rex in Germania), kronan je bil 23. oktobra 1520 v Aachnu. Do kronanja za cesarja leta 1530 je nosil naziv »izvoljeni cesar«.

Karel je bil takoj po kronanju v Aachnu soočen z zadevo Luther. Sam je bil odločno proti Luthrovi »hereziji«, izdal je tozadevne mandate za sežig Luthrovih knjig, ki so Luthra spremljali tudi na poti v Worms. Vendar je upošteval zahtevo Friderika Modrega, da noben državljani Svetega rimskega cesarstva ne sme biti podvržen kaznovanju izven države brez predhodnega zaslišanja pred državnim zborom. Cesar je na ta pogoj končno pristal, kar je Luthru omogočilo nastop pred državnim zborom v Wormsu. Tudi varen prihod in povratek domov (nem. *freies Geleit*), ki ga je zagotovil Luthru, je spoštoval. Vznemirljiv pa je bil tudi Karlov osebni odgovor na Luthrov nastop v državnem zboru. Tako kot reformator je bil tudi cesar Karel prepričan, da je Bog na njegovi strani. Vendar je Luthrov govor postal ključni tekst protestantizma, medtem ko je ostal Karlov tekst zasebne narave in ni imel vpliva na nadaljnjo reformo Cerkve. Čeprav je bil Karel V. v Luthrovi zadevi na strani papeža, to ni pomenilo absolutne odvisnosti, kaj šele podrejenosti papežu. Za tega je prva grenka preizkušnja sledila leta 1527, »sacco di Roma«, ko so cesarjevi vojaki opustošili Rim. Sledil je »interim« leta 1548, ko je cesar, čeprav začasno, uvedel ureditev cerkvenih razmer v državi brez odobritve ali pritrditve papeža, zaradi česar sta interim odklanjali tako katoliška kot protestantska stran. Določeno spoštovanje je ohranil tudi do Luthra, saj po zmagi pri Mühlbergu nad šmalkaldsko unijo v podpisnem miru pred Wittenbergom ni dopustil, da bi onečastili Luthrov grob. V času njegove vlade je bil leta 1555 podpisan Augsburški verski mir, ki ga je v njegovem imenu podpisal brat Ferdinand.

Državni zbor v Wormsu je bil prizorišče dveh kontrahentov, ki sta določila nadaljnji razvoj evropskega krščanstva, s tem pa tudi evropske

družbe, saj so verske in cerkvene zadeve tudi še naprej ostale neločljivo povezane s političnimi oblastmi. Z Wormsom je bil razhod nepovratno zastavljen, čeprav s tem nista bila vidna ne pot ne nadaljnji razvoj. Tudi po Wormsu je Luthrove spise brala cesarjeva mlajša sestra Marija, žena ogrskega kralja Ludvika II. Luther je z razlago psalmov leta 1526 želel, da bi »evangeliju naklonjena (nem. *dem Evangelio geneigte*)« ogrska kraljica »na Ogrskem sveže in veselo pospeševala sveto božjo besedo (nem. *frisch und fröhlich an(zu)halten, das heylig Gotts Wort ynm Hungarland zufoddern*)«. Po smrti moža Ludvika v bitki pri Mohácsu jo je Luther v osebnem pismu bodril, da lahko najde tolažbo samo v čisti božji besedi, kot jo učijo v Wittenbergu. Vendar je kmalu nato kot namestnica na Nizozemskem izvajala »protiheretične« mandate brata cesarja Karla V. Drugače je bilo z njuno najmlajšo sestro Izabelo (1521–1526), ženo danskega kralja Kristjana II., ki je prestopila v luteransko vero in v njej vztrajala tudi na smrtni postelji. (Schilling 2020, 127–28)

Kljub temu da je papežev legat, izredni poslanec Aleandro (redni nuncij je bil namreč Marinus Caracciolo), vlagal vse napore za hitro rešitev Luthrovega primera v smislu papeževe bule z grožnjo izobčenja in kasneje bule o izobčenju, je zadeva prerasla v domala osebno soočenje 21-letnega cesarja in 37-letnega profesorja *Svetega pisma* Martina Luthra. Polega papeža je »izvoljeni rimski cesar« stal na vrhu krščanstva. To istočasno sakralno in svetno cesarstvo je bilo dolžno prisluhniti globokemu reformnemu gibanju. Večanje in poglobitev svete vere se je nahajalo v cesarjevem vladnem programu. Krivoverec je bil za Karla nesprejemljiv, tako kot je bil nesprejemljiv tudi za kritike papeža, kakršen je bil Erazem Rotterdamski. Tudi za Luthra pravijo, da je Husove spise takrat slabo poznal, ker ga ta kot krivoverec ni zanimal.

Za reformo krščanstva je šlo obema, tako Karlu kot Luthru, vendar z različno vizijo: Karlu univerzalnega krščanstva, ki naj bi Evropi prineslo mir in enotnost, Luthru pa v odločnem obratu k prvotnemu stanju zgodnjega krščanstva, kar pa bi zaradi tedanje nerazdružljivosti religije in države moralo povzročiti tudi spremembe v družbi in političnem redu. Luthrov nastop 17. aprila popoldne cesarja ni posebej vznemiril, ker je izpadel klavrno in mu je dovolil čas za premislek. Nastop naslednji dan,

ko je Luther predstavil svoje nazore, je izpadel čisto drugače. Kot pou-darja Schilling, cesarja ni vznemirila kritika »papeževe tiranije«, saj je to spadalo na področje *gravamina*, prav tako ne Luthrovo vztrajanje, da ne bo preklical, če se mu nasprotno ne dokaže na osnovi *Svetega pisma*, kar je po Karlovem naziranju spadalo na področje teologije in huma-nizma. Popolnoma nesprejemljiva pa so bili za Karla Luthrova stališča o cerkvenem učiteljstvu, in sicer da se lahko papež in koncili motijo. Za Karla je bil namreč papež druga avtoriteta, neobhodna za cerkveno pre-novo. (Schilling 2020, 124–31)

V osebnem zagovoru, prebranjem 19. aprila pred državnim zborom, je cesar Karel V. izpovedal svojo osebno vero, po kateri bo živel in umrl, ta pa temelji na tradiciji in veri očetov, ki so branili katoliško vero, sve-te obrede, zakone in svete običaje, medtem ko je »po mnenju redovnega brata – posameznika, bilo celotno zahodno krščanstvo v zmoti v prete-klosti in danes«. Zato je pozval stanovce – »plemenito in slavno nemško nacija, ki je s privilegijem in posebnim prestižem poklicana za brani-telja in zaščitnika katoliške vere«. Karlova obsodba Luthra je bila ja-sna, zapisal je, da obžaluje, da se je toliko časa obotavljal nastopiti pro-ti Luthru in njegovi krivi veri, ter da je trdno odločen, da ga ne bo več poslušal in da bo proti njemu nastopal kot proti notoričnemu heretiku. (Schilling 2020, 131–33)

Čeprav sta bila Luther in Karel eden proti drugemu, gre med njima za veliko podobnost. Oba si prizadevata za osebno vernost. Ta religioznost pa ni le osebna, temveč je usmerjena v krščanstvo in človeštvo. Vest obeh kontrahentov je bila usmerjena v delovanje v svetu: vest upornega me-niha na osnovi zgodnjega krščanstva evangeljskega izvora, vest cesarja pa na ohranjanju tisočletje in pol trajajoče latinskokrščanske pobožnos-ti/cerkvenosti, ki je sledila zgodnjemu krščanstvu, vendar reformirane in očiščene nepravilnosti. Sorodnost obeh je tudi brezpogojna volja, da zmaga njegova vizija krščanske obnove. (Schilling 2020, 134)

Z Luthrom in Karlom si nista stala nasproti moderna in v preteklost zazrta vera, temveč sta bili obe na razpotju novodobnih verskih koncep-tov in konceptov reda. Tako kot Luther je tudi Karel v osebno religio-znost vnesel reformi odprte pobožnosti in humanistične tradicije svoje

nizozemske domovine. Nasproti sta si stali partikularnost in univerzalizem. Erazem je glede partikularnosti krščanske narode v Evropi opominjal, »da bivajo vsi v eni hiši, (katoliški cerkvi), imajo istega gospoda (Kristusa), so vsi v njegovi službi ter so vsi združeni v istem zakramentu«. (Schilling 2020, 135)

Papeži so se v naslednjih desetletjih menjavali, versko vprašanje pa se je odvijalo med cesarjem in Luthrom. Prvi je svoje verske nazore utrjeval v svetu, tako kot jih je Luther na drugi strani utrjeval preko protestantskih knezov. Luther proti cesarju Karlu V. ni nikdar nastopal s podobno ostrino kot proti papežu, čeprav ga je tako kot papež razglasil za heretika. Na drugi strani tudi Karel proti Luthru ni nastopil z ostrino, ki bi za tisti čas ne bila neobičajna za obsojenega heretika. To je namreč pokazal po zmagi v bitki pri Mühlbergu 24. aprila 1547, ko se je mudil v Wittenbergu. Tukaj je imel možnost, h kateri naj bi ga nagovarjali njegovi spremljevalci, da bi Luthra ekshumirali in sežgali. Karel je to zavrnil. Tudi sicer, kot poroča protestantska stran, se je obnašal spoštljivo ne le v dvorni cerkvi (nem. *Schlosskirche*), kjer je bil Luthrov grob (nekateri mislijo, da je bil prazen, ker da so ga umaknili pred nevarnostjo), temveč tudi ko je jahal mimo mestne cerkve, v katero ni mogel vstopiti, ker niso našli mežnarja, ki je imel ključce. Odkril se je pred Križanim, ki je bil naslikan zunaj na steni, za njim pa tudi njegovi spremljevalci. (Schilling 2020, 293)

Girolamo Aleandro (Hieronymus Aleander) (r. 1480 v Motta di Livenza, u. v Rimu 1542), 1524 škof v Brindisiju, 1537 član komisije za pripravo koncila, 1538 imenovan za kardinala.

Hieronim Aleandro je bil kot izredni poslanec papeža in kurije glavni predstavnik ter zagovornik interesov Rima v zadevi Luther na državnem zboru v Wormsu. Rojen je bil na meji Benečije in Furlanije, v državi Beneški republiki (Repubblica de Venèsia), kamor so njegovi predniki prišli iz Istre; njegov oče je bil zdravnik. V zaupanem mu poslanstvu je nedvomno storil vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi njegova misija uspela – ne le s telesnimi in z duševnimi močmi, temveč tudi z vsem znanjem, ki ga je imel daleč več kot vrsta njegovih učenih vrstnikov. Najprej je študiral medicino, nato se je posvetil humanističnemu in te-

ološkemu področju ter starim jezikom, latinščini, grščini in hebrejščini, večš je bil tudi živih jezikov, ni pa obvladal nemščine, za katero niti ni imel volje, da bi se jo naučil, zaradi česar mu je bila zaprta pot do neposrednega razumevanja »germanske barbarske« kulture. Tudi deloval je na širokem področju, nekaj časa je bil učitelj grščine na pariški Sorboni, kjer je bil tudi rektor. Nato je bil sekretar škofa v Lüttichu, čigar kardinalski naslov je izposloval, kar ga je pripeljalo v Rim, kjer je postal zaupni pisar papeža Leona X. in nato njegov večš diplomat v zadevi Luther v Wormsu, opremljen z inštrukcijami in tudi denarnimi vsotami za podkupovanje. Aleandro je v začetku kazal naklonjenost do Nemcev, hvalil je njihovo nesebično ljubezen do kreposti in znanosti. Kasneje je to mnenje splahnelo; pripisoval jim je mlačnost in pomanjkanje vere. Bil pa je tudi eden redkih Nenemcev, ki se je poglobil v Luthrova dela, čeprav le v tista, ki so bila napisana v latinščini – vendar ne v izpiljeni humanistični latinščini, ki bi godila njegovemu posluhu. Sam pa je bil tudi Luthru nesimpatičen, pa ne le kot zastopnik »papeža antikrista«, temveč zaradi šušljanja, da je krščen Jud (krivo je bilo znanje hebrejščine), v sporu pa je bil tudi z Erazmom Rotterdamskim, ki je Aleandra cenil kot humanista, vendar je bil razočaran nad njegovo nezvestobo in sovražnostjo do njega. Aleandro je bil pozoren opazovalec razmer v nemškem prostoru, tako da njegova poročila v Rim predstavljajo dragoceno gradivo za razumevanje antipatičnega gledanja Rima na »barbarsko Germanijo«. Že pred začetkom reformacije je leta 1516 prepotoval cesarstvo severno od Alp. Papeža Leona X. je opozarjal, da Nemčiji grozi neurje z nepredvidljivo silovitostjo. Široki krogi čakajo na agitatorja in primerne parole, da udarijo proti papežu in kuriji. Nejevolja se nabira že zadnja desetletja. Nemci so prepričani, da so izkoriščani s strani kurije in da se jih zasmehuje kot dobrovoljne »zlate osle« (nem. *Goldesel*), ki jih je mogoče še naprej brez nevarnosti tepsti. To občutje osramočenosti in zagrenjenost na eni strani ter nacionalni ponos na drugi ne obetata dobrega, zato je svetoval naj »ne dražimo neubogljivih barbarov do krvi«. Pri tem je Aleandro mislil na *gravamina* – pritožbe, da je prostor cesarstva s strani Rima finančno izkoriščen, da je v korist Rima za Nemce v letih 1455–1521 padlo število nadarbin, časti in služb za dve tretjini, pa še pri teh je

sever ostal praznih rok. (Reinhardt 2016, 56) Takšne pritožbe sta obravnavala že državna zbornica leta 1497 v Freiburgu in leta 1500 v Augsburgu, pritožbe pa je uporabil tudi cesar Maksimilijan I. za svojo zunanjo politiko proti papežu, ko je izstopil iz Kambrejske lige, ki je bila usmerjena proti Beneški republiki.

Nasprotje med Rimom in nemškim prostorom je v svojih spominih ohranil tudi kardinal Tomaž Cajetan, ko je v zvezi z zaslišanjem Luthra 12. in 13. oktobra 1518 v Augsburgu Luthra označil za barbara, ki ni zvest ne sebi ne bližnjim (Reinhardt 2016, 98), za Luthra pa je bil Cajetan Italijan, za katere velja, da so zahrbtni, nastopajo z nasmehom, medtem ko pripravljajo tvoje uničenje (nem. *Untergang*) (Reinhardt 2016, 100).

Čeprav je šlo pri Luthrovem nastopu v Wormsu nominalno za versko vprašanje, so prišla do izraza nasprotja, ki so sicer bila del verskega vprašanja, ker je bila vera – religija neločljivo povezana s celotnim družbenim ustrojem in tako dala prevladujoč verski videz. In ravno eno od teh nasprotij, ne samo verskih, je bilo kulturno nasprotje med nemškim območjem in Rimom. Zaostrilo se je vprašanje pojmovanja humanistične civilizacije (rimske, italijanske) in »germanske« nekulture, neizobraženosti. Predvsem se je odrazil razkol v dotlej enotnem znanstveno-kulturnem gibanju, humanizmu: »nemški« humanisti proti »italijanskim«. Tudi odgovor (lat. *responsio*) papeževega teologa Sylvestra Prieriasa na Luthrovih 95 tez in Luthrov odgovor na *responsio* sta kazala, da gre za spor, pri katerem sta obe strani izhajali iz različnih premis ter z različnimi argumenti in se nista mogli sporazumeti niti glede osnov spora. Tako je Prierias operiral z Luthrom barbarom, Luther pa je v na papeža naslovljenem pismu spis Prieriasa označil kot »aroganten, čisto italijanski in tomistični dialog«, s čimer je bil izražen tudi boj za narodno čast. Nacionalni toni vejejo tudi v zvezi z gradnjo cerkve sv. Petra v Rimu, ko se Luther sprašuje, zakaj naj bi bil kult okrog gradnje Petrove cerkve dober, ko Nemci od tega nimajo ničesar razen stroškov in so jim lastne cerkve bliže kot bazilika v Rimu. (Reinhardt 2016, 90–91)

Ta razcep zelo dobro ilustrirajo Aleandrova poročila kuriji in papežu v Rim. Ne gre le za slike okolice, v kateri je deloval, pač pa odražajo tudi rimske poglede na nemški prostor ter osebno doživljanje tega prostora

kakor seveda tudi gledanje nemškega prostora na Rim. Obenem pa so njegova pisma in depeše tudi odlično pričevanje, kako je italijanski humanist in dober poznavalec Francije in Nizozemske v službi kurije ter papeža dojemal Luthra, njegove pristaše in mogočnike v nemških deželah Svetega rimskega cesarstva.

Tako med vrsticami najdemo kritiko kurije, da v odnosu do nemškega prostora ni imela izostrenega čuta. Kot primer navaja Friderika Modrega. Njegovo zamero naj bi si kurija nakopala v zvezi z neko nadarbino, ki si jo je za veliko denarja zagotovil Friderikov domnevno nezakonski sin. Ko je imel imenovanje že pri sebi, ga je na povratku v Bologni dohitela vest, da je to isto nadarbino dobil neki kardinal, česar knez ne more pozabiti. V tem je Aleandro videl glavni vzrok za knezovo podporo Luthru, saj da so »barbari glede vprašanja časti izredno občutljivi«. Pa še eno lastnost naj bi imeli: »[B]arbari se morejo hliniti bolj, kot bi jim človek prisojal.« Kot primer navaja škofa Albrechta v Mainzu in Friderika Modrega, ki da sta na smrt sprta zaradi oblasti nad mestom Erfurt, ko pa se srečata pred drugimi, se vedeta kot najboljša prijatelja. Pa še na nekaj je Aleandro opozarjal Rim: naj bodo odnosi med družinama obeh nasprotnikov, Hohenzollnerji in Wettinci še tako nevzdržni, se v eni točki oboji popolnoma strinjajo, in sicer v odporu do Rima in papeža. Vodilna misel njegovih poročil pred zasedanjem državnega zbora v Rim pa se je glasila: »[V]sa Nemčija je proti kuriji.« Kot naslednji vzrok odpora proti Rimu je označil razkošno življenje nemških škofov ter jezo zaradi nadarbin, ki so jih na nemškem dobivali Italijani. (Reinhardt 2016, 154–55)

Vse to bi mu bilo še nekako razumljivo, popolnoma nerazumljivo pa mu je bilo ravnanje profesorjev prava na univerzah, še posebej kanonskega prava, ki so bili proti Rimu in javni pristaši Luthra in so »tako neumni«, da zanj pridigajo in ga branijo, »čeprav Luther nenehno kriči, da je potrebno njihove spise sežgati od prve do zadnje črke«. Še bolj obupen kot pri juristih se mu je zdel neuspeh rimskih prizadevanj za »zlahtnjenje nemških barbarov« pri nemških humanistih. Ti, ko šele komaj obvladajo osnove gramatike, se že imajo za velike pesnike, predvsem pa odstopijo od nauka Cerkve, mednje pa je štel tudi Erazma

Rotterdamskega. Prav tako ni mogel razumeti, da so bili nad Luthrom navdušeni menihi, katerih način življenja je Luther odločno grajal. Tudi to si je Aleandro razlagal kot posledico sovraštva do Rima. Odpor proti Rimu in papežu je zaznal tudi med kleriki. Tiste, ki so ostali zvesti papežu, je našel le med takimi, ki so študirali v Rimu in so se tam navzeli »nekoliko bolj civiliziranega načina življenja«. Takšna je bila Aleandrova predstava o barbarih. Samokritike ali sprejemanja kritike z njegove strani ni bilo nobene. Videl se je kot pravega mučenca, ki vztraja v temni barbarski deželi, obdan s samimi sovražniki, pristaši Reuschlina, Luthra in Erazma Roterdamskega. Tožil je, da ga zmerjajo kot izdajalca *bonae litterae*, lepih znanosti, lizuna dvorjanov, branitelja menihov, rablja in zažigalca dobrih ter svetih knjig izpod peresa Luthra in Huttena itd. Tako je Aleandro dobro zaznal, da je postala zadeva Luther boj Nemčije proti Rimu in s tem proti Italiji in da je bil preko teh meja vsakršen sporazum nemogoč. (Reinhardt 2016, 157–59)

Poročal je tudi o odporu proti Rimu, ki se je ob državnem zboru v Wormsu odražal tudi na ulicah. Po njegovem ljudje sicer niso razumeli Luthrovih *sola fidae* in *sola gratia*, razumeli pa so ilustrirane letake (nem. *Flugblätter*), ki so prikazovali papeževo paktiranje s samim hudičem, cerkvene kneze na vislicah, obenem pa skrb za zveličanje duš, upanje, ki jim ga je vlival Luther (Reinhardt 2016, 159).

Tudi v Rimu so dojeli, da so na Luthrovo stran stopili vplivni nemški humanisti, v prvi vrsti Ulrich von Hutten, ki so ga slavili kot branitelja nemške časti (Reinhardt 2016, 136). Tako je tudi papež poslal dva humanista, nemškega dominikanca Johannesesa Ecka in Hieronima Aleandra kot poslanca za razširjanje bule o Luthrovi ekskomunikaciji. Niso pa dojeli, da so nasprotja podžigali tudi sami italijanski humanisti z zaničevanjem »rovtarskih« (nem. *hinterwädlerisch*) barbarov severno od Alp. Že koncem 15. stoletja so humanisti kot Conrad Celtis protestirali proti takemu podcenjevanju in proti temu, da bi morali biti Nemci hvaležni italijanskim humanistom za širjenje humanizma. Nasprotja so naraščala do »vehementnega nacionalizma, ki je šel daleč preko običajnih točk spora, kdo je koga kulturno obogatil ali pisal lepšo latinščino«. (Reinhardt 2016, 161) Med humanisti se na takšno raven ni spustil

Erazem Rotterdamski, ki pa ga je Aleandro tudi štel med tiste, ki sramotijo Rim, med glavnimi razlogi pa je bilo Erazmovo nasprotovanje zažiganju knjig, ki je bilo ena od Aleandrovih temeljnih strategij proti »krivoverstvu«.

Aleandro je bil odločen privrženec zažiganja knjig, kar očitno tudi v Rimu ni bilo samo po sebi umevno, kot je lahko razvidno iz njegovih poročil, zakaj pripisuje temu tako velik pomen:

Čeprav nas zakrinkani luteranci, ti podleži, ki trdijo, da zastopajo našo stvar, odvrtaajo od zažiga knjig, in sicer pod pretvezo, da mi naše nasprotnike, če je to sploh še mogoče, še bolj obračamo proti sebi, se je vendar pokazalo, da je to zdravilna in koristna zadeva. Prvič, ker na ta način prepoved dotičnih knjig pri Nemcih in drugih narodih veliko bolj odmeva kot naznanitev pristojnim cerkvenim uradom, čeprav to redno počnem. In drugič, ker se laiki, inficirani po pridigah in spisih v narodnem jeziku [nem. *volkssprachigen Schriften*] tega več kot tisočkratnega Arija, s pogledom na ogenj ki je zagorel z avtoriteto papeža in cesarja, veliko lažje ločijo od takšnih knjig. (Reinhardt 2016, 147)

Med »zakrinkane Luterance«, ki nasprotujejo sežiganju knjig, je štel tudi humanista Erazma Rotterdamskega.

Aleandro je pokazal dober čut za nemške razmere ob izidu papeževine bule o Luthrovem izobčenju, datirane s 3. januarjem 1521. V njem je izzvala grozo in jezo, ker se ni nanašala le na Luthra, temveč je vključevala tudi vse, »ki so javno in notorično sledili Martinu in mu javno, pred očmi vseh nudili pomoč, nasvet in naklonjenost, ga krepili v njegovi nepokorščini in upornosti ter preprečevali objavo bule z grožnjo izobčenja iz Cerkve«. Vsakomur je bilo jasno, da so bili mišljeni nemški knezi, za katere se je Aleandro trudil, da jih pridobi proti Luthru. V buli, ki je prispela v Nemčijo maja leta 1521, je bil ta del izpuščen. (Reinhardt 2016, 145–46)

Vendar je podobno »nerodnost« zagrešil sam, ko je triurno pridigo proti Luthrovim naukom na pepelnično sredo 13. februarja pred udeleženci državnega zbora in cesarjem (Friderik Modri je manjkal) zaključil z razlago, da so stanovi dolžni sprejeti papeževo obsodbo že zaradi

tega, ker so Karel Veliki in Otoni prejeli nemško cesarsko dostojanstvo od papeža in bi ga papež lahko tudi odvezel. Ravno to pa je bilo tisto, česar zbrani državni knezi niso želeli slišati. (Reinhardt 2016, 170)

Albrecht Brandenburški (Albrecht von Brandenburg, 1490–1545, nadškof v Mainzu in s tem volilni knez ter kancler države Svetega rimskega cesarstva, nadškof v Magdeburgu in apostolski administrator škofije Halberstadt. Ravno v času Luthrovega postopka v Rimu je bil leta 1518 imenovan za kardinala.)

Čeprav je bil Albrecht glavni sprožilec reformacije s prodajo odpustkov, s čimer je izzval Luthrovih 95 tez, ki jih je ta objavil 31. oktobra 1517, nikakor ni bil ne v ospredju ne v središču primera Luther. Pismo s tezami, ki mu ga je Luther poslal, je bilo odprto in registrirano 17. novembra. Škof se je obrnil za nasvet na teološko fakulteto univerze v Mainzu. Teologi niso zavzeli jasnega stališča proti tezam, temveč so svetovali, da naj škof zadevo posreduje Rimu, kar je ta tudi storil. S tem pa so Luthrove teze dosegle glavnega naslovljenca – papeža –, čigar avtoriteta in kompetence so bile poleg skrbi za zveličanje duš osrednja tema tez. Tako je že v začetni fazi zadeva Luther prešla na papeža, ki je dojel problematičnost tez, ki so presegle tako samo finančno vprašanje kakor tudi pomen nekega meniha, in že 3. februarja 1518 naložil generalu avguštincev eremita, Egidiju iz Viterba (Egidio da Viterbo), da naj zadevo uredi, kar pa se ni zgodilo. (Reinhardt 2016, 68) V zvezi z Luthrovim nastopom Wormsu, kjer je bil Albrecht navzoč, ni nikakršnih poročil o njegovi morebitni reakciji. Prav tako, čeprav je vso zadevo izzval, zaradi tega v svoji karieri ni utrpel nikakršne škode. Nemoteno je izpeljeval lastne načrte v duhu humanistično-renesančnega izobraževanja in kulture. V leto 1520 segajo Albrechtovi začetki univerze v mestu Halle, ko je kot njen začetek 28. junija 1520 ustanovil »novo ustanovo« (nem. *Neues Stift*), po zgledu univerze v Wittenbergu. Papeški privilegij je univerza prejela leta 1531. V ta namen je razvil tudi veliko gradbeno dejavnost in nastopil kot velik renesančni knez. V letih 1513–1541 je spremenil Halle iz srednjeveškega mesta v sijoče renesančno rezidenčno središče. Oltarje za prenovljeno cerkev so izdelali najbolj znani umetniki tistega časa – Albrecht Dürer, Matthias Grünewald, Hans Baldung Grien ter

Lucas Cranach starejši s svojo delavnico v Wittenbergu. Albrecht je plačeval z denarjem iz prodaje odpustkov in z velikimi zadolžitvami, kar ga je prisililo, da se je zaradi velikih dolgov leta 1541 moral umakniti iz rezidence Halle ter ustanovo (nem. *Stift*) Magdeburg z velikimi posestvi prepustiti protestantskim stanovom. (»Albrecht von Brandenburg« s. d.)

Lucas Cranach starejši, od leta 1505 dvorni slikar na dvoru Friderika Modrega. Naslikal je pomembne ljudi tistega časa iz obeh taborov, katoliškega in protestantskega, tako leta 1529 tudi nadškofa Albrehta, Martina Luthra, Filipa Melanchtona in Friderika Modrega. (»Lucas Cranach der Ältere« s. d.)

Zaključek

Na državnem zboru v Wormsu si seveda nihče ni mogel predstavljati, da bo mesto Halle čez trideset let prešlo v protestantizem, da bo Albrecht preganjan ter da bo večina umetnin, ki jih je kot mecen financiral, uničenih. Prav tako ne, da bo prva stoletnica nabitja tez leta 1617, na pragu tridesetletne vojne, izpadla zelo protirimsko in borbena, da bo dvestoletnica leta 1717 v takratni politični realnosti zelo spravljiva, da bosta tristoletnica leta 1817 in štiristoletnica leta 1917 v znamenju nemškega nacionalizma, kakor tudi ne, da bo šele petstoletnica leta 2017 skušala realno prikazati dogajanje začetkov reformacije. Tokrat so se razmere bistveno razlikovale od tistih ob prejšnjih obletnicah. Tudi nekdanja protestantska družba je v veliki meri sekularizirana, vera v Boga in v moč hudiča, ki sta bili osnova dogajanja v času začetkov reformacije, ter strah pred koncem sveta in skrb za zveličanje po smrti so ji postali tuji. Nacionalizmi so potisnjeni na področje nevrednot. Edini pojem iz zakladnice podob sovražnika je ostal papež, vendar tudi ta še komaj kje uživa ta »sloves«. Sovražno odklanjanje rimskokatoliške Cerkve je v nekaterih sredinah sicer še živo, nikakor pa ne več prevladujoče. Kaj torej sploh še ostaja od Wormsa? Nedvomno nova spoznanja, da ni več posluha za črno-belo predstavljanje zmagovalcev in poražencev. Da so prav v Wormsu 17. 18. in 19. aprila 1521 na dan privrela vsa nakopičena

družbena nasprotja, ki jih konkretno ni bilo mogoče ne naštetih ne izreči, ki pa so zahtevala reforme in spremembe. Vprašanje reform ne v Cerkvni ne na državnem zboru v Wormsu ni bilo vprašljivo, odprto je ostalo le, kako jih izvesti. Jasno se je pokazalo, da sicer uveljavljeni načini urejanja ne delujejo več, da izobčenje kot sredstvo ne deluje več.

Luthrov upor je veljal proti papežu in kuriji kot edini merodajni in nezmotljivi oblasti v Cerkvni. Luthrova izjava na zaslišanju v Wormsu, da se lahko motijo papež in tudi koncili, je bila nedvomno prelomna za nadaljnje krščansko družbeno življenje in za bodočnost Svetega rimskega cesarstva. Tudi po Luthru »edina avtoriteta«, *Sveto pismo*, pač ni dajalo konkretnih podlag za življenje cerkva in družbe. Tudi z ustanovitvijo novih protestantskih cerkva so ostale avtoritete, svetne oblasti, ki so urejale cerkveno življenje. Pa tudi to ni bilo nekaj novega, saj so svetni vladarji že dotlej imeli pomembne kompetence v verskih zadevah, cerkveni dostojanstveniki, mnogi opatje in škofje v Svetem rimskem cesarstvu ter sam papež, pa so opravljali posvetne vladarske službe. To se tudi z reformacijo ni spremenilo, saj je tako v katoliških kot protestantskih deželah cerkveno in versko življenje ostalo najtesneje povezano s političnimi oblastmi.

Strah pred širšimi nemiri prebivalstva je bil eden pomembnih dejavnikov na državnem zboru v Wormsu, nihče pa si seveda ni mogel predstavljati velikih kmečkih uporov čez nekaj let, ki so vplivali – mimo *Svetega pisma* – tudi na razvoj reformacije. Prav tako ne, da bodo zaradi predstav o moči hudiča v naslednjih desetletjih in stoletjih gorele – ne knjige, temveč – čarovnice, pred katerimi je strah širil tudi Luther. Znano seveda tudi ni moglo biti, da bo veliko stvari v »rimski« Cerkvni, ali bolje v »Reichskirche« v Svetem rimskem cesarstvu, teklo vzporedno s protestantskimi cerkvami.

Nedvomno pa je v Wormsu leta 1521 zmagal partikularizem nad univerzalizmom. Čeprav je bilo lahko Luthrovo sklicevanje na *Sveto pismo* pojmovano kot sklicevanje na univerzalno krščansko osnovo, je z njegovim prevodom, ki ga je začel prav neposredno po nastopu v Wormsu na gradu Wartburg, tudi to osnovo partikuliralo. Šlo je namreč za prevod v jezik, ki je branje omogočil najširšim plastem ljudi z znanjem nemšči-

ne, ne pa tudi drugim jezikovnim skupinam. Šlo je za prevod, v katerega je Luther vključil svojo teologijo. Kot dokazuje Göttert, je Luther svoje nazore vnesel pri prevajanju opravičenja v Pavlovem *Pismu Rimljanom*: »Menimo namreč, da človek doseže opravičenje po veri, brez del postave,« (Rim 3,28) Luther prevede »allein aus dem glauben«, pri čemer *allein* doda. Tudi glede »sola scriptura« se ne gre slepiti, da takšne *Biblije* ni. Imamo le tolmačeno (nem. *gedeutete*) *Biblijo*. Takšno tolmačenje je mogoče demonstrirati na prevodu, ja, sam prevod sili v tako tolmačenje. In to je Luther storil. Ne le z besedico »allein«, temveč tudi starozavezna nanašanja na Kristusa ne stojijo vedno tako v originalu, kot je prevajal Luther. (Göttert 2017, 385–86)

Dogodku v Wormsu 17.–25. aprila 1521 je sledila petstoletna zgodovina, ko so bile udejanjene takratne silnice, čeprav nedvomno drugače, kot so si to predstavljali takratni udeleženci, zavezniki in nasprotniki. Šlo je za velik in pomemben prelomni dogodek.

Nenazadnje ne gre spregledati, da je Luther nastopil v državnem zboru, v katerem je bila zastopana cela država Svetega rimskega cesarstva, od severnega morja do rek Mure, Sotle in Kolpe na jugu. Neposredno sta bila navzoča vsaj dva moža, tesno povezana s slovenskim jezikovnim in kulturnim prostorom, Peter Bonomo in Žiga Herberstein (Bergstraesser 1969). Peter Bonomo (1458–1546) je z Aleandrom sodeloval pri izdelavi wormškega edikta. Da bi bil Bonomo med »poglavitnimi pobudniki (artefici) wormskega edikta« in da se je »Bonomo pogajal s saškimi volilnim knezom Friderikom in ga skušal pregovoriti, naj Luthru odtegne svojo zaščito, če ne prekliče naukov, proglašanih za herezijo«, je hudo vprašljivo, saj Bonoma nobena od v tej razpravi uporabljenih knjig ne omenja. Da je bil »eden stalnih članov odbora, ki je redigiral wormški edikt«, lahko drži, da pa je »sam sestavil latinsko besedilo edikta« (Simoniti 1979, 232¹), drugje nisem zasledil. Na wormškem državnem zboru pa je bil navzoč tudi Žiga Herberstein (1486–1566). (Bergstraesser

1 Simoniti povzema po: Gerhard Rill, »Bonomo, Pietro,« *Dizionario Biografico degli Italiani 12: Bonfadini–Borrello*, ur. Alberto Maria Ghisalberti (Rim: Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, 1970), 341–46.

1969) Vsekakor je bil preko njiju, sočasno ali pa tudi kasneje, slovenski prostor neposredno seznanjen s tem velikim dogodkom v Wormsu.

LITERATURA

- Brunner, Peter. 1961. *Nikolaus von Amsdorf als Bischof von Naumburg: Eine Untersuchung zu Gestalt des evangelischen Bischofsamtes in der Reformationszeit*. Güntersloh: Bertelsmann.
- Götttert, Karl-Heinz. 2017. *Luthers Bibel: Geschichte einer feindlichen Übernahme*. Frankfurt ob Majni: S. Fischer Verlag.
- Reinhardt, Volker. 2016. *Luther, der Ketzer: Rom und die Reformation*. München: Verlag C.H. Beck.
- Roper, Lyndal. 2016. *Martin Luther: Renegade and Prophet*. London: Bodley Head/Penguin Random House. Nemška izdaja: *Der Mensch Martin Luther: Die Biographie*. Frankfurt ob Majni: S. Fischer Verlag.
- Schilling, Heinz. 2017. *Martin Luther Rebell in einer Zeit des Umbruchs: Eine Biographie*. München: Verlag C.H. Beck.
- . 2020. *Karl V.: Der Kaiser, dem die Welt zerbrach*. München: Verlag C.H. Beck.
- Simoniti, Primož. 1979. *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. Stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

SPLETNI VIRI

- »Albrecht von Brandenburg.« S. d. *Wikipedia: Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Albrecht_von_Brandenburg
- Bergstraesser, Dorothea. 1969. »Herberstein, Sigmund Freiherr von (Reichsfreiherr 1537).« V *Neue Deutsche Biographie* 8: 579–80. Spletna verzija. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118710656.html#ndbcontent>
- »Lucas Cranach der Ältere.« S. d. *Wikipedia: Die freie Enzyklopädie*. [https://de.wikipedia.org/wiki/Lucas_Cranach_der_Ältere#Werke_\(Auswahl\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Lucas_Cranach_der_Ältere#Werke_(Auswahl))
- »Wormser Edikt.« S. d. *Wikipedia: Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Wormser_Edikt